

4. Nemzeti szenvedély

Bár a nemzeti identitás nem azonos a törzsszel, lélektani elemei nyilvánvalóan vannak.¹⁵⁵ A nemzeti azonosulás érzelmi azonosulás is, a nemzeti összetartozás egyben az összetartozás érzését is jelenti. Sokan ezt tekintik a nacionalizmus lényegének. Mások fontos elemének. Ugyanakkor éppen modernizációs elemei miatt nem lehet csak érzelmi természetű. Vagyis a nemzeti identitás lélektani elemeivel együtt sem azonosítható a törzsi identitással. De a nemzet lélektani elemei nem feltétlenül azonosak a szenvedélyek uralmával, illetve az általuk motivált, egymástól elváló preferencia-sorrend kialakulásával, jöllehet a liberális nacionalizmus is gyakran magyarázza ekképpen.¹⁵⁶

Éppen ezért részletesebben meg kell vizsgálni ezt az álláspontot, hiszen ez nyilvánvalóan kizárja a nacionalizmust abból a morális térből, melyben indokolható emberi jogi besorolása. A nemzeti identitás érzelmi besorolásának egyik lehetséges következménye, hogy nemcsak a nemzeti és nemzetiségi jogok vonatkozásában, hanem minden olyan identitásforma jogi védelmében veszélyforrást kell látnunk az állam egysége szempontjából, amelynél feltételezhetők jelentős szenvedélyelemek. Például a vallásszabadság,¹⁵⁷ de akár maga a szólásszabadság is – ezt jelzi többek közt Mill említett önellentmondása – az államot, sőt a társadalmat bomlasztó tényező. Vagyis ezekben az esetekben is a hobbesi megoldáshoz kellene eljutnunk a politikai rendszer kérdésében. Ez azonban a liberális nemzetállam végét jelentené.

Éppen ezért a felfogás fő problémája nem pusztán az, hogy hogyan bizonyítható a nemzeti identitás szenvedélyszerű természete, hanem az is, hogy hogyan választható el a szenvedélynek, sőt indulati jellegűnek minősített nemzeti identitás a többi, emberi jogi védelmet is érdemlő, ám a józan ész által kontrollálhatónak tekintett identitásformától. Tovább nehezíti ezt a különbségtételt a nemzeti identitás elemeinek nem véglegesíthető sora. Ebből a szándékból persze az is következne, hogy a többi politikai dimenzióval is bíró identitásforma sem jelentheti a szenvedélyek uralmát az egyén fölött.

Az érv tehát csak akkor állja meg a helyét, ha bizonyítható, hogy a nemzeti identitás olyan identitástípus, amely szükség-

szerűen a szenvedélyek uralmát eredményezi a józan ész fölött. Ha ezt állítjuk, nyilvánvaló, hogy csak egyetlen módon lehet korábban tartani a szenvedélyeket: az erő révén. Az államon belül – a hobbesi minta alapján – az államhatalom ereje révén. Mindenesetre a nemzeti identitás efféle értelmezése alapján magyarázat adható arra, miképpen fér meg a parlamenti demokrácia népszuverenitásának elve a nemzeti centralizáció elvével. Az összekötő kapocs, e kettő lehetséges szervezőelve az a meggyőződés, hogy a nemzeti identitás olyan szenvedélytípus, amelyet nem képes uralni a józan ész, de nem képes benne az állam számára egységes rendet teremteni a mindenki számára szabad érdekkalkuláció sem. Az állam ezért nem engedheti meg az eltérő nemzeti identitások intézményesülését, az ugyanis veszélyt, méghozzá ellenőrizhetetlen veszélyt jelent számára. Következésképpen olyan állami intézményrendszert kell kialakítani, amely egy nemzeti szenvedély alá rendeli a többi, és természetesen maga is megfelel a prioritást kapott nemzeti szenvedélynek.

Az első feltétel teljesüléséhez a parlamenti demokráciák többségi döntéshozatalt igénylő állami intézményrendszerében ennek a szenvedélynek nyilvánvalóan a polgárok többsége nemzeti szenvedélyének kell lennie. Egyébként aligha lehet többségi alapú döntéseket hozni, azaz az intézményrendszer nem képes eredményesen működni. Ha ilyen többségi csoport nincsen, akkor legalább a legtöbb polgár nemzeti szenvedélyének kell érvényesülnie. Ám ebben az esetben már valamilyen módon korlátozni kell a többségi döntéshozatal elvét. Erre példa a történelmi Magyarország, de a két világháború közti Csehszlovákia is.

Ideális helyzetnek a milli megoldás alapján azt a helyzetet nevezhetjük, amikor minden polgár, illetve csaknem minden polgár nemzeti szenvedélyei azonosak az adott államon belül. Ekkor ugyanis nem kell tartani az ellentétes szenvedélyek elszabadulásától. Éppen ezért kell erre törekednie az államnak. Következésképpen a többség nemzeti szenvedélyének eszközeként az államnak fel kell számolnia az eltérő nemzeti szenvedélyeket, mert másképp nem lehet működőképes. És ez az a pont, ahol a többség nemzeti szenvedélye, legalábbis a többség érdekével érvelve, a józan ész elvével is összeegyeztethetőnek tűnik.

Éppen ezért az állam egyszerre biztosíthatja az emberi jogokat minden polgára számára, és tagadhatja meg, illetve korlátozhatja egyes polgárai nemzeti jogait. A polgár például elvárhatja államától, hogy biztosítja az oktatáshoz való jogot minden gyermek számára, ám hogy az oktatás anyanyelven történjen, már csak a többség joga. Ez következne a nacionalizmus szenvedélyszerű jellemzéséből olyan, az emberi jogok értékrendjét képviselő gondolkodók esetében is, mint például Isaiiah Berlin. A felfogásban azonban a liberális demokrácia gyengesége mutatkozik meg, nem pedig a probléma megoldhatatlansága. Nevezetesen a korai liberális állam arra való képtelensége, hogy a józan ész segítségével szorítsa korlátok közé az eltérő nemzeti szenvedélyeket. Ezért legfeljebb Sigdwick megfontolásai alapján tudomásulvételükre szorítkozik¹⁵⁸

Ezen a ponton azonban a liberális demokrácia még egy dilemmával kerül szembe. Ez pedig a második feltételből ered. Amint mondtuk, az első feltétel teljesítéséhez az államot a többség nemzeti indulatának kell megfeleltetni, azaz annak eszközevé kell tenni. Ám ehhez pontosan tisztázni kellene ezen indulatok mibenlétét, hogy az állam intézményei pontosan megfelelhessenek nekik. És ez az a pont, ahol feszültség keletkezik az eljárásmodon belül, hiszen az indulatok mindenki által egységes fontossági sorrendbe rendezett és elfogadott katalógusa nem létezik. Ebben az esetben azonban az indulatok fontossági sorrendjét csak maguk az indulatok alakíthatják ki. Politikai vonatkozásaik tekintetében pedig a hatalom teremt bennük hierarchikus rendet a hobbesi logika értelmében. A hatalom pedig nem az egyetértés alapján teszi ezt, hanem saját érdekei, sőt saját szenvedélyei alapján. Ám a hatalomban nem ülők elvileg kötelesek elfogadni, hiszen ez az állapot nemzeti értelemben is jobb a hobbesi természeti állapotnál. Azaz a megoldás a végrehajtó hatalmat birtoklóknak ad szabad kezét a parlamenti demokráciák keretei közt is, s csak részben és közvetve korlátozzák az alkotmányos rend egyéb területeken érvényes egyetértési szabályai.

Vagyis ha a nemzeti identitás alapvetően szenvedélyszerű, amely révén a nemzeti uralja az egyént, akkor a liberális államnak azt a problémát kell megoldania, hogyan lehet kombinálni az emberi jogokon és alkotmányosságon nyugvó államot Hob-

bes szenvedélykontrolláló államfelfogásával. A megoldás egy olyan állam, amely kontrollálva fejleszti a számára megfelelő nemzeti szenvedélyeket, és egyben el tudja fojtani, illetve vissza tudja szorítani a veszélyesnek minősített nemzeti szenvedélyeket. Az államnak, még a liberális államnak is képesnek kell lennie egyszerre megadni és megvonni szabadságjogokat. Ehhez azonban szilárd többségi egyetértést kell kialakítania a nemzeti dominancia kérdéseiben. Például abban, hogy egyes polgárait nem vonatkozik az anyanyelvi oktatás joga, mivel ennek korlátozásmentes megadása az államot veszélyeztető szenvedélyek erősítését jelenti. Következésképpen az állam szerkezetének alkalmassá kell válnia e kettős funkció ellátására. Nem szabad akadályoznia a többség hatalmát, ám olyan intézményeket kell létrehoznia, melyek hatékonyan központosítják a hatalmat minden olyan területen, ahol ez a veszélyesnek minősített más nemzeti szenvedélyek elfojtásához, visszafejlesztéséhez szükséges.

Mindehhez azonban az emberi jogok érvényességét oly módon kell redukálnia az államnak, hogy a redukció lehetővé tegye a nemzeti egyenlőtlenségek fenntartását. A nemzeti kisebbségek semlegesítéséhez szükséges a többségi hatalom korlátozásmentessége nemzeti kérdésekben, vagyis a hatalom oly mértékű centralizációját lehetővé tevő intézmények kellenek, amelyek az adott kisebbség fejlődését akadályozzák. Emellett olyan értékrendre van szükség, amely nemzeti igazságosságként jellemzi ezt a helyzetet. Ehhez viszont a nemzetet el kell szakítani mind az egyetemes emberitől, mind pedig az egyéntől, és mindkettő fölé kell emelni. Az egyén jogait tehát fel kell váltani a nemzet jogával mindazokon a területeken, amelyeket nemzetileg fontosnak minősít az adott állam. Mellesleg ez az oka, hogy ebben a tekintetben sem létezik egységes álláspont.

Ám ez a modell a nemzet jogainak problematikussága miatt több megoldhatatlan problémával szembesíti a liberális nemzetállamot. A nemzetek tagjai szenvedélyek által uralt lényekként ebben a rendszerben csak akkor kerülhetnek a béke állapotába, ha egy állam keretein belül minden egyén egy nemzet szuverenitása alá rendelődik. Ha erre nem hajlandók, akkor felvetődik a hódítás jogossága a legerősebb által és az így kialakított helyzet igazságossága a korábbi indulatok által vezérelt mindenki

mindenkinek nemzeti farkasa állapottal szemben. Az ilyen állapot természetesen nem jogállapot akkor sem, ha éppen nincs nyílt háború, hiszen a felek visszaszorítani, uralni kívánják egymást, és csak az erőegyensúly korlátozza őket ebben a szándékukban. A problémát általában úgy fogalmazzák meg, hogy mivel a nemzeti identitást szenvedélyelemei uralják, és az alapvető nemzeti cél az adott nemzet tagjainak egy államba tömörítése, ezért ha bárki olyan szintű jogokat kíván biztosítani a nemzeti kisebbségek számára, melyek hatékonyan akadályozhatják asszimilációjukat, azaz lehetővé teszik számukra, hogy a többséggel legalábbis azonos ütemben fejlődjenek, akkor az ilyen szándék az adott állam veszélyeztetésével egyenlő törekvés.

Ugyanakkor Max Weber kapcsán állíthatjuk, hogy a nemzeti szenvedély kérdése is olyan nem véglegesíthető elemekből álló jelenség, amely esetében a szükséges nemzeti konszenzus tartalmát pontosan nem lehet megadni. Azaz pontosan sem azt nem lehet megszabni, hogy mely szenvedélyek a nemzetiek, és melyek nem, sem pedig azt, hogy kinek a szenvedélyei nemzeti szenvedélyek. Ezekben a kérdésekben csődöt mond a többségi döntéshozatal a nemzeti többség körében is. A liberális nacionalizmus döntéshozatali rendszerében azonban nincs más mód e kérdések eldöntésére, mivel az emberi jogok eszköztára kiiktatózott.

Ha a mindenkori többség által hatalomba segített kormányzat dönt e kérdésekben, akkor a mindenkori végrehajtó hatalom jelenti a nemzeti szenvedélyek megszabásának legitim testületét. Vagyis ezen a ponton egy feszültségforrás kerül a józan ész rendjébe, egy szenvedélyszerűnek tartott elem, amellyel szemben gyengének érezte magát a józan ész világa. De nézzük, valóban így van-e!

Mindenekelőtt ismét azt a kérdést kell felvetni, hogy csupán szenvedély-e a nemzeti identitás. A válasz nyilvánvalóan az, hogy nem. A nemzeti identitásnak vannak olyan elemei, amelyek nem tartoznak pusztán szenvedélyeink körébe. Ha ugyanis ilyen elemei nem volnának, akkor aligha válhatott volna a modern állam egyik fő szervezőelvévé, nem válhatott volna a rendiséget felváltó identitásformává, amely képes összetartó erővé válni az ipari forradalom, a modern tudományosság korában. Ugyanakkor érzelmi komponensei kétségtelenül vannak.

Ezért azt a kérdést is fel kell vetni, hogy vajon a nemzeti identitás érzelmi része pusztán az egyént uraló agresszív szenvedély-e, illetve javarészt ilyen-e. Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a nemzeti érzés tartalmazhat pozitív érzéseket is más nemzetiségűek iránt, tehát nem állhat pusztán agresszivitásból. Ám kétségtől igaz, hogy tartalmazhat agresszív elemeket is. Ugyanakkor kérdésünk a liberális nacionalizmus kialakulásának dilemmájához kapcsolódva úgy hangzik, hogy vajon szükségszerű-e az agresszivitás uralma, elkerülhetetlen-e, hogy időnként uralmuk alá hajtsa az egyént.

Bizonyára így lenne, ha a nemzeti identitás nem rendelkezne racionális komponensekkel, sem pedig mások nemzeti sajátosságai iránt táplált pozitív érzelmekkel. De rendelkezik. Ebben az esetben pedig nyilvánvalóan folytatható morális vita a nemzet kérdéskörének problematikus elemeiről. E vita folyhat egyazon nemzet más álláspontra helyezkedő tagjai közt, de folyhat eltérő nemzetek tagjai közt is. És e vita olyan elemeket is tartalmazhat, melyek a nacionalizmus lélektanának kérdéskörébe sorolhatók. Felvethető tehát, hogy a nacionalizmusnak van morálpszichológiája.

Ha pedig folyhat morális vita e kérdésről, akkor lehetséges morális alapokon nyugvó megegyezés is a felek között. Ám csak akkor, ha a nacionalizmus olyan szenvedélyszerű meghatározását, amely kizárja e megegyezés lehetőségét, nem tekintjük a nacionalizmus lényegének, csak egyik változatának. Vagyis ebben a kérdésben fel kell adnunk azt az álláspontot, melyet a liberális nacionalizmus is magáénak vallott.

Hasonló problémával kerül szembe a liberális nacionalizmus állama akkor is, ha a nacionalizmust nem tekinti ugyan lényegileg szenvedélyszerűnek, ám szenvedélyelemeinek és más összetevőinek együttesét is veszélyforrásnak tartja. Ebben az esetben szintén a nacionalizmus komponenseinek végleges listáját kellene megadnia ahhoz, hogy az adott államban maradéktalanul biztosítsa a nemzeti többségnek a liberális demokrácia alapértékein nyugvó hegemoniáját. Ám ha erre nem képes, de fenn kívánja tartani a többségi nemzet tagjainak hegemoniáját a nemzetállam nemzeti kérdéseiben, akkor erre – úgy tűnik – alkalmas a nemzetállam nemzeti többségének politikailag kinyilvánított akarata, a többségi szavazáson alapuló döntéshozatal.

Ezzel azonban egy újabb problémába ütközik, ugyanis a többség az egyes választások után változhat. Ennek következtében az adott államban a valóságban nem azok összessége szabja meg, mi számít az adott nemzetállamban nemzetinek, s mi nem, akik a többségi nemzethez tartozónak vallják magukat, s nem teheti ezt az adott állam polgárainak összessége sem. A kérdés eldöntése a mindenkori politikai többség hatáskörébe kerül. A politikai többség döntheti el, mi nemzeti és mi nem. És ezt nemcsak a más nemzetiségűek vonatkozásában teheti, hanem azokkal szemben is, akik a politikai többséggel azonos nemzethez tartozónak vallják magukat. Ez a lehetőség persze akkor is fennáll, ha többek között olyan illiberális politikai erők válnak a politikai többség részévé, akik ezzel a lehetőséggel valóban élni kívánnak, s az alkotmányos egyetértés szabályait sem tekintik morálisan kötelezőnek magukra nézve. Nemzeti vitákban és politikai döntésekben így az emberi jogok hívei csak másodlagosan hivatkozhatnak az emberi jogokra, azaz csak olyan esetekben, ha az adott intézkedés egyébként is sérti azokat. Az egyén nemzeti méltóságának tisztelete, a nemzeti kultúra egyes elemeinek egyéni preferálása vagy éppen elutasítása azonban nem tartozhat az alapjogok által védett területek közé. A liberális nemzetállamnak az a szabálya tehát, amely kiemeli a nemzetit az alapjogok által védett területek közül, és a többségi döntéshozatal körébe sorolja, miközben a nemzeti sajátosságok pontos és végleges listája megadhatatlan, nemcsak azt eredményezi, hogy a más nemzetiségű polgárainak nemzeti sajátosságai visszaszoríthatóvá válnak az állam hatalmi eszközeivel, hanem azzal a következménnyel is jár, hogy bármely polgárának nemzeti sajátosságai megkérdőjelezhetők a többségi hatalom által, beleértve a nemzeti többséghez tartozókat is. Vagyis az állam egyrészt alkalmassá válik arra, hogy fellépjen a többségtől eltérő nemzeti hovatartozásúak veszélyesnek minősített nemzeti identitása ellen. Másrészt viszont ennek az az ára, hogy az állam intézményrendszere a nemzeti többségen belüli nemzeti fellépésre is alkalmassá válik, a politikai többség jogkörébe utalva ezt a kérdést. Ez a lehetőség pedig lehetőséget ad a nemzeti többséget alkotó egyének és csoportok nemzeti sajátosságainak megkérdőjelezésére, azaz morális teret nyit a többséget is

megosztani szándékozó illiberális hatalmi törekvések érvei számára.

Az összefüggés problematikus helyzetekben akár ahhoz is vezethet, hogy az állam nem képes egyszerre hatékonyan és nemzeti alapon fellépni a nemzeti többségen belüli agresszív nemzeti indulatokkal szemben. Vagyis annak feltételezése, hogy a nemzeti kérdésről folyó vita nemzeti tekintetben nem folyhat az egyének morális egyenlőségének alapján, olyan következménnyel jár, hogy az ilyen vita azok közt is problematikussá válik, akik magukat a liberális nemzetállam többségi nemzetéhez tartozónak vallják. Ők sem dönthetnek ugyanis szabadon saját nemzeti preferenciáikról.¹⁵⁹

Nemzeti tekintetben a korlátozásmentes többségi döntéshozatal tehát nemcsak a nemzeti kisebbség hatalmi korlátozására teremt lehetőséget, hanem a nemzeti többségen belüli kisebbség korlátozására is. Ugyanakkor meg kell vizsgálni még egy kérdést, amely megválaszolása nélkül a nemzeti kérdésekről folytatott morális vita lehetetlenné válik. Azt tudniillik, hogy lefolytathatják-e ezt vitát az egyének. Ha ugyanis erre érdemben nem képesek, akkor morális egyelőségük nemzeti vonatkozásban irrálissá válik. Renan nyomán állítható, hogy az egyén képes nemzetiséget választani. Ugyanakkor a primordializmus érvrendszerre kapcsán az is nyilvánvaló, hogy a nemzetek gyakran nem vagy nem pusztán egyéni választások alapján jöttek létre.¹⁶⁰

Még ha nyilvánvalóvá is vált, hogy az egyén nemzeti kötődése nem törzsi, és identitásának nem is kell szükségszerűen agresszív elemekből állnia, illetve nem kerül feltétlenül azok uralma alá, annyi mindenképpen állítható, hogy létezik olyan nemzeti örökség, amelyet nem választ, hanem készen kap az egyén, s amely identitásának részévé válva jelentős befolyást gyakorol nemzeti preferenciáira. Azaz felnőtként nemzeti választásának alapja nem semleges. A nemzet ebben az értelmezésben alapvetően kollektív lényeggel bír, s így az egyéni választás nemzeti vonatkozásban vagy egyáltalán nem lehetséges, vagy csak egy nagyon szűk térben mozoghat.

Ezek az érvek tehát vagy kétségbe vonják, vagy legalábbis jelentősen szűkítik az egyén szabad választásának téziséét. A teljes választásképtelenséget kizárhatjuk a liberális nacionalizmus érvelési köréből, hiszen akkor az állam asszimilációs szándéka

is értelmetlenné válna. Következésképpen a felfogás az egész nemzeti kérdést lényegében faji kérdéssé változtatná. A liberális nacionalizmus feltételezése szerint viszont a nemzeti identitás felejtető. Az állam pedig hatalmi eszközeivel előidézheti a kapott identitás elfeledését, legyen az akár nemzeti, akár a nemzetit megelőző identitásforma.

Lássuk hát azt a teret, amely megmarad az egyén számára! Az érv, hogy a nemzetek nem valamiféle megállapodás alapján jöttek létre, hasonlít a klasszikus szerződéselmélet konzervatív kritikájához. Ám hogy egyes nemzetek kialakulásában meghatározó szerepet játszott fokozatos fejlődésük révén az állam akarat, sőt adott esetben az állami erőszak alkalmazása, nem igaz ugyan, de azt nem bizonyítja, hogy nem lehetséges az egyéni akarat és döntés ebben a kérdésben. Csak annyit jelez, hogy számos esetben nem számított. Az érv elfogadása esetén aligha beszélhetnénk a szabad választás lehetőségéről egyéb olyan identitásformák esetében, amelyek kialakulásában szintén szerepet játszott a politikai erőszak. Például megkérdőjelezhető volna a vallásszabadság realitása. De amint már említettük, maga az asszimiláció lehetősége jelzi az egyén nemzeti identitásának megváltoztathatóságát, tehát a felejtés elmélete egyben az egyéni választás lehetőségének érve is. Ugyanakkor persze nem elégséges ellenérv a kapott nemzeti sajátosságok lényegi döntéshatásoló hatásának állításával szemben, hiszen az államhatalom eszközeivel vezényelt asszimiláció szintén kívülről, még hozzá gyakran kényszerrel egybekötött kapott nemzeti identitást eredményez.

Az ember identitásának természete általában olyan, hogy nem lehet nem egyéni. Következésképpen vannak morális vonatkozásai. Ebből persze nem következik, hogy az egyén ne rendelhetné alá magát uniformizáló fanatizmusoknak, avagy éppen közös elhatározások, szerződések szabályainak. És az sem, hogy ne lennének akaratától független, sőt akár őt magát is korlátozó társadalmi folyamatok, események. Ám az mindenképpen következik az emberi identitás individuális vonatkozásaiból, hogy nem kell feltétlenül az uniformitás nyomását elfogadva cselekednie, ezért dönthet számos tekintetben. Azaz kell, hogy legyenek morális vonatkozásai az identitás nemzeti fajának is.

Ugyanakkor számba kell venni a nemzeti identitás azon főbb elemeit, amelyekben az egyén nem dönthet szabadon. Nem dönthet a fennálló helyzetről akkor sem, ha a fennálló helyzettel nem ért egyet. Általánosan úgy fogalmazhatjuk meg a problémát, hogy az ember nem dönthet nemzeti öröksége kérdésében. Azt környezetétől kapja. Hiába kívánná az ember, hogy például svédnek született volna kínai helyett, a nemzeti közeg, amelybe beleszületett, megváltoztathatatlan tény. Nem dönthet anyanyelvéről, elődei nemzeti történelméről, azokról a nemzeti vonásokat is viselő politikai és kulturális feltételekről, amelyekbe került, és a sort folytathatnánk. Ezek a tényezők pedig kétségkívül befolyásolják értékrendjét. S itt kell megjegyeznünk, hogy megváltoztathatatlan s az egyénre hatással bíró tény az is, ha esetleg egy, a nemzetté válás előtti szinten levő társadalmi közegbe születik az egyén.

Maga a helyzet tehát adott. Következményein azonban lehet változtatni. Az egyén döntésének eredményeképpen ugyanis eltérő következménnyel járhat ugyanaz a nemzeti örökség. Ám a radikális változtatásnak nagy ára van. Nemzeti örökségünk alapvető megváltoztatása, azaz a nemzeti identitásváltás általában lassú, nehéz, sok lemondást követelő s végül kétséges eredménnyel járó folyamat.¹⁶¹ Azaz csatlakozhatunk a másik csoportokhoz, de csak akkor, ha megváltozunk, például átveszünk kultúrájukat, és ennek megfelelően megváltoztatjuk ízlésünket és szokásainkat, ami rendkívül lassú folyamat. A tagság ugyanis „az odatartozás ismérveitől függ”.¹⁶²

A nemzetváltás tehát összetett, lemondásokkal járó folyamat, melynek eredménye függ attól is, hogy az adott nemzet tagjai elismerik-e. Vagyis kétféle hátrány származhat belőle. Az egyik, hogy ha le kell mondanunk eddigi nemzeti szocializációnk eredményeinek jelentős részéről, az újra csak nehezen s hosszasan tehetünk szert. A másik pedig, hogy kérdéses, milyen mértékben fogad be bennünket az új csoport. Teljes értékű tagjai lehetünk-e, vagy csak másodrendű tagságot szerzünk, esetleg egyáltalán nem tekintenek közéjük tartozónak minden igyekeztünk ellenére sem.¹⁶³

Ám a fenti érvek kapcsán az a következtetés is levonható, hogy a nemzeti identitás cseréje egyéni döntés alapján ugyan lemondással jár, nehéz folyamat, de lehetséges. Akadályt jelent-

het ugyan az adott csoport befogadási hajlandósága, ám ennek a kérdésnek a megítéléséhez azt kell tudni, hogy vajon szükség-szerű-e az ilyen döntés önkényessége. Ha szabályozható az ember elhatározása teljesíthető kritériumok alapján, akkor a csoport befogadási hajlandóságának elve nem kérdőjelezi meg az individuális döntés lehetőségét. Az a teljesíthető kritériumok kialakításának alapvető morális indoka, hogy az egyén nemzeti identitásának változása individuális választás eredménye lehet. Ugyanakkor ennek az érvnek a fordítottja is igazolható. Mint-hogy a nemzeti identitás individuális választás eredménye lehet, morálisan nem indokolható e választás akár közvetlen, akár közvetett kényszerrel történő befolyásolása.

Továbbra is nyitott marad az a kérdés, hogy melyek ezek a kritériumok, s miként állíthatók méltányosan össze, hiszen mint már kiderült, a nemzet sajátosságainak teljes katalógusát alig-ha lehet összeállítani. Ám ha általános megoldásról nem is beszélhetünk, fel kell vetni a kérdést, meg lehet-e ezt tenni leg-alább az egyes konkrét nemzetek esetében, és így az ilyen katalógus kritériuma lehet-e az egyén adott nemzethez tartozásá-nak.

A kérdés kapcsán alighanem David Miller álláspontja a helyes. Annak hite helyett, mely szerint minden egyes adott nemzet esetében létezik a nemzethez tartozás szükséges s elégséges feltételeinek sora, inkább Wittgenstein metaforájának szellemében kellene gondolkodnunk.¹⁶⁴ Következésképpen azt is állíthatjuk, nem feltétlenül szükséges, hogy az adott nemzethez tartozók közösnek tekinthető jegyei egyben minden egyes tagjának közös jegyei legyenek. Lehetnek olyanok, akiknek alig vannak, vagy egyáltalán nincsenek egymással közös jegyeik, ám bírják a nemzet egyes jellemzőit. Ehhez hozzá kell fűznünk a nemzeti identitás individualizálása kapcsán, hogy a közös jegyek is egyéniesítve jelennek meg az ember identitásában. Főként akkor védhető ez az állítás, ha elfogadjuk David Miller azon észrevételét, miszerint a nemzeti identitások jelentős részben artikulálatlanok maradhatnak, és csak rejtetten gyakorolják átható hatásukat az egyén viselkedésmódjára.

Azonban maga Miller sem képes kimerítő magyarázatra akkor, amikor megpróbálkozik a nemzeti identitás jellemzésével. Szerinte a nemzeti identitás első sajátossága az egyének össze-

tartozásának közös hite. A második sajátossága a történelmi kontinuitás. A harmadik sajátossága, hogy aktív identitás. A nemzet tagjai együttműködnek, közös döntéseket hoznak, célokat érnek el stb. Továbbá ez az identitás bizonyos területhez kötődik. S végül a közös nemzeti identitással bíró embereknek közös, másokétól elkülöníthető tulajdonságokkal is rendelkezniük kell, amit gyakran nemzeti karakternek neveznek, ám a szerző azt inkább közös kultúrájának nevezi. Szerinte Hume álláspontja helyes.

Ám Miller kritériumai sem vonatkoztathatók minden nemzetre, hiszen például egyes újonnan alakuló nemzetek, mint az Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália, Új-Zéland, illetve más hasonló országok nemzeti aligha terjeszthetik ki egységesen nemzeti mivoltukat a történelembe. Ugyanakkor a történelmi kiterjeszhetőségben létező különbségek ellenére történő nemzetté válás jelzi, hogy a közösnek tekintett múlt nem szükségszerű kritériuma annak a szándéknak, hogy az egyének egy csoportja közös nemzetet alkosson. Szándékuk alapján is megteremthetik közös jellemzőiket.

A nacionalizmus modernista és primordiális felfogását vallók közötti vita azon érvei, amelyek legalább részben tartalmazzák, hogy a nacionalizmusban fellelhetők a modernizáció egyes elemei, lényegében gyakran akaratlanul is alátámasztják az individuális választás lehetőségét. Ha ugyanis a nacionalizmus a modern állam és társadalom kialakításának eszköztárát tartalmazza, akkor aligha „választhatatlan” egyénileg.

Ha az egyéni döntés lényegi eleme nemzeti identitásunknak, még ha befolyásolt is nemzeti örökségünk körülményeink által, a nemzet olyan közösségként is megfogalmazható, amelyben tagjai közös identitásának alapvető eleme beleegyezésük, hogy közös nemzetet alkoszanak. Egy ilyen felfogás képviselője Bhikhu Parekh. Szerinte a nemzeti identitásnak három komponense van. Az első az alkotmány, vagyis a politikai közösség alkotmányos elvei. Az alkotmány képviseli a kollektíva önértelmezését, azt a közös platformot, amelyben tagjai az együttélésük szabályaiban megegyeztek. Az alkotmány ugyanakkor egy világos, nyilvános nyilatkozat identitásukról. A nemzeti kisebbségek is a politikai közösség részévé válhatnak. A politikai közösség ellensúlyozhatja a többségi dominancia szimbolikus és praktikus hatá-

sát autonóm kulturális szférák teremtésével kisebbségei számára, részévé téve azokat saját nemzeti identitásuknak. Ily módon a nemzeti identitás plurálissá válik. A nemzeti identitás második dimenziója azzal függ össze, ahogy a politikai közösség elképze-
 li önmagát. A politikai közösség összetett entitás, ezért definiá-
 lása nemcsak problematikus, hanem Parekh szerint negatív kö-
 vetkezményekkel is jár. A nemzeti identitás meghatározása
 ugyanis delegitimizálja az egyes nemzeti kisebbségeket, árt
 anyagi és egyéb érdekeiknek, és nehezzé teszi számukra, hogy
 azonosuljanak a politikai közösséggel. A nemzeti identitás har-
 madik összetevője pedig az adott közösséghez való viszonyulás
 módja. Itt nem tulajdonról van szó, ez egy viszony, az a mód,
 ahogyan identifikáljuk magunkat egy közösséggel. E közösség
 tagjaival összetartozónak érezzük magunkat, más közösségek
 tagjaival pedig nem. Ugyanakkor Bhikhu Parekh szerint a közös-
 ség iránti elkötelezettség nem lehet permanens és feltételek
 nélküli. Nemcsak az egyén kötelezi el magát a közösség iránt,
 hanem a közösségnek is el kell köteleznie magát az egyén iránt,
 s úgy is kell bánnia vele, hogy az egyén is a közösség egyik tag-
 jának tekintse magát.¹⁶⁵

Az ilyen identitás és a politikai közösséggel történő identifi-
 káció közti összhang megteremtése a szerző célja. Vagyis az,
 hogy a politikai közösség politikai institutionális jellegét össz-
 hangba hozza a nemzeti közösség etnokulturális jellegével. A
 nemzeti identitásnak tehát olyannak kell lennie, hogy a nemze-
 ti kisebbségeket ne szorítsa ki a politikai közösségből. Parekh
 megoldása autonomista, azaz intézményi, illetve a társadalom-
 tól elvárható elismerés szintjén etikai. Nála az egyén és közös-
 ség kölcsönös elismerése teremti meg az identifikáció alapját.¹⁶⁶

Ugyanakkor ez az elemzés homályban hagyja azt a kérdést,
 hogy morálisan mire jogosult az egyén, tehát mit érvényesíthet
 még abban az esetben is, ha a közösség nem egységes az elis-
 merésében és a vele való bánásmód kérdésében. További meg-
 oldandó probléma, hogy érezheti-e a közösségi összetartozás
 egy olyan fajtáját minden más emberrel az egyén, mellyel a
 nemzeti összetartozás is megíthető. Azaz nemzeti értelemben
 védheti-e mások nemzeti identifikációját akkor is, ha maga más
 nemzethez sorolja magát, és vajon képes lehet-e ilyen védelme-
 zésre saját nemzettársaival szemben is. E kérdések megvála-

1042 Nemzet és morál

---

szolásához azonban a nemzeti partikularizmus és az univerzalizmus ellentmondását fel kell oldani.